

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 5 czerwca 2018 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Obywatelstwo Unii – Artykuł 21 TFUE – Prawo obywateli Unii do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich – Dyrektywa 2004/38/WE – Artykuł 3 – Beneficjenci – Członkowie rodziny obywatela Unii – Artykuł 2 pkt 2 lit. a) – Pojęcie „współmałżonka” – Małżeństwo osób tej samej płci – Artykuł 7 – Prawo pobytu powyżej trzech miesięcy – Prawa podstawowe

W sprawie C-673/16

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Curtea Constituțională (trybunał konstytucyjny, Rumunia) postanowieniem z dnia 29 listopada 2016 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 30 grudnia 2016 r., w postępowaniu:

Relu Adrian Coman,

Robert Clabourn Hamilton,

Asociația Accept

przeciwko

Inspectoratul General pentru Imigrări,

Ministerul Afacerilor Interne,

przy udziale:

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării,

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: K. Lenaerts, prezes, A. Tizzano, wiceprezes, R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič (sprawozdawca), J.L. da Cruz Vilaça, A. Rosas, C.G. Fernlund i C. Vajda, prezesi izb, E. Juhász, A. Arabadjiev, M. Safjan, D. Šváby, M. Berger, E. Jarašiūnas i E. Regan, sędziowie,

rzecznik generalny: M. Wathelet,

sekretarz: R. Șereș, administrator,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 21 listopada 2017 r.,

* Język postępowania: rumuński.

rozważywszy uwagi przedstawione:

- w imieniu R.A. Comana i R. Hamiltona przez R. Iordache i R. Wintemutego, consilieri, a także R.I. Ionescu, avocat,
- w imieniu Asociația Accept przez R. Iordache i R. Wintemutego, consilieri, a także R.I. Ionescu, avocat, wspieranych przez J.F. MacLennan, solicitor,
- w imieniu rządu rumuńskiego początkowo przez R.H. Radu, C.M. Florescu, E. Gane i R. Mangu, następnie przez C. R. Cantăra, C.M. Florescu, E. Gane i R. Mangu, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării przez C.F. Asztalosa, M. Roșu i C. Vlad, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu łotewskiego przez I. Kucinę oraz V. Soņecę, działające w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu węgierskiego przez M.Z. Fehéra, G. Koósa i M. M. Tátrai, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu niderlandzkiego przez M.A.M. de Ree i K. Bulterman, działające w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu polskiego przez B. Majczyńską, M. Kamejszą-Kozłowską i M. Szwarc, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Komisji Europejskiej przez L. Nicolae, E. Montaguti i I.V. Rogalskiego, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 11 stycznia 2018 r.,

wyduje następujący

Wyrok

- 1 Niniejszy wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 2 pkt 2 lit a), art. 3 ust. 1 i art. 3 ust. 2 lit. a) i b), a także art. 7 ust. 2 dyrektywy 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniającej rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylającej dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (Dz.U. 2004, L 158, s. 77 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 5, t. 5, s. 46).
- 2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu pomiędzy Relu Adrianem Comanem i Robertem Clabournem Hamiltonem oraz Asociația Accept (zwanymi dalej łącznie „Comanem i in.”) a Inspectoratul General pentru Imigrări (generalnym inspektoratem ds. imigracji, Rumunia, zwanym dalej „inspektoratem”) oraz Ministerul Afacerilor Interne (ministerstwem spraw wewnętrznych, Rumunia) w przedmiocie wniosku w sprawie warunków przyznania R.C. Hamiltonowi prawa pobytu w Rumunii na okres powyżej trzech miesięcy.

Ramy prawne

Prawo Unii

- 3 Motyw 31 dyrektywy 2004/38 ma następujące brzmienie:

„(31) Niniejsza dyrektywa przestrzega podstawowych praw i wolności oraz stosuje się do zasad uznanych w szczególności przez Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej. Zgodnie z zakazem dyskryminacji zawart[ym] w karcie państwa członkowskie powinny wdrożyć niniejszą dyrektywę bez dyskryminowania jej beneficjentów ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub światopogląd, opinie polityczne lub wszelkie inne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną”.

- 4 Artykuł 2 tej dyrektywy, zatytułowany „Definicje”, przewiduje w pkt 2 lit. a) i b):

„Do celów niniejszej dyrektywy:

[...]

- 2) »członek rodziny« oznacza:

- a) współmałżonka;
- b) partnera, z którym obywatel Unii zawarł zarejestrowany związek partnerski, na podstawie ustawodawstwa danego państwa członkowskiego, jeżeli ustawodawstwo przyjmującego państwa członkowskiego uznaje równoważność między zarejestrowanym związkiem partnerskim a małżeństwem, oraz zgodnie z warunkami ustanowionymi w odpowiednim ustawodawstwie przyjmującego państwa członkowskiego;

[...]”.

- 5 Artykuł 3 omawianej dyrektywy, zatytułowany „Beneficjenci”, stanowi:

„1. Niniejszą dyrektywę stosuje się w odniesieniu do wszystkich obywateli Unii, którzy przemieszczają się do innego państwa członkowskiego lub przebywają w innym państwie członkowskim niż państwo członkowskie, którego są obywatelami, oraz do członków ich rodziny, jak zdefiniowano w art. 2 [pkt] 2, którzy im towarzyszą lub do nich dołączają.

2. Bez uszczerbku dla jakiegokolwiek osobistego prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu zainteresowanych osób przyjmujące państwo członkowskie, zgodnie ze swoim ustawodawstwem krajowym, ułatwia wjazd i pobyt następujących osób:

- a) wszelkich innych członków rodziny, bez względu na ich przynależność państwową, którzy nie są objęci definicją określoną w art. 2 [pkt] 2, a w kraju, z którego przybyli, pozostają na utrzymaniu lub są członkami gospodarstwa domowego obywatela Unii, posiadającymi pierwotne prawo pobytu, lub gdzie istnieją poważne względy zdrowotne ściśle wymagające osobistej opieki obywatela Unii nad członkiem rodziny;
- b) partnera, z którym obywatel Unii pozostaje w stałym, należycie poświadczonym związku.

Przyjmujące państwo członkowskie dokonuje szczegółowej analizy osobistych okoliczności i uzasadnia każdą odmowę wjazdu lub pobytu wobec tych osób”.

- 6 Artykuł 7 tej samej dyrektywy, zatytułowany „Prawo pobytu przez okres przekraczający trzy miesiące”, ma następujące brzmienie:

„1. Wszyscy obywatele Unii posiadają prawo pobytu na terytorium innego państwa członkowskiego przez okres dłuższy niż trzy miesiące, jeżeli:

- a) są pracownikami najemnymi lub osobami pracującymi na własny rachunek w przyjmującym państwie członkowskim; lub
- b) posiadają wystarczające zasoby dla siebie i członków ich rodziny, aby nie stanowić obciążenia dla systemu pomocy społecznej przyjmującego państwa członkowskiego w okresie pobytu, oraz są objęci pełnym ubezpieczeniem zdrowotnym w przyjmującym państwie członkowskim; lub
- c)
 - są zapisani do instytucji prywatnej lub publicznej, uznanej lub finansowanej przez przyjmujące państwo członkowskie na podstawie przepisów prawnych lub praktyki administracyjnej, zasadniczo w celu odbycia studiów, włącznie z kształceniem zawodowym; oraz
 - są objęci pełnym ubezpieczeniem zdrowotnym w przyjmującym państwie członkowskim i zapewnią odpowiednią władzę krajową, za pomocą oświadczenia lub innego równoważnego środka według własnego wyboru, że posiadają wystarczające zasoby dla siebie i członków rodziny, aby nie stanowić obciążenia dla systemu pomocy społecznej przyjmującego państwa członkowskiego w okresie ich pobytu; lub
- d) są członkami rodziny towarzyszącymi lub dołączającymi do obywatela Unii, który spełnia warunki określone w lit. a), b) lub c).

2. Prawo pobytu przewidziane w ust. 1 rozciąga się na członków rodziny, którzy nie są obywatelami jednego z państw członkowskich, towarzyszących lub dołączających do obywatela Unii w przyjmującym państwie członkowskim, o ile tacy obywatele Unii spełniają warunki określone w ust. 1 lit. a), b) lub c).

3. Do celów ust. 1 lit. a) obywatel Unii, który nie jest dłużej pracownikiem najemnym lub osobą pracującą na własny rachunek, zachowuje status pracownika najemnego lub osoby pracującej na własny rachunek w następujących okolicznościach:

- a) jest okresowo niezdolny do pracy w wyniku choroby lub wypadku;
- b) pozostaje bez pracy w sposób niezamierzony, co jest należycie odnotowane, po okresie zatrudnienia przekraczającym jeden rok i zarejestrował się jako bezrobotny w odpowiednim urzędzie pracy;
- c) pozostaje bez pracy w sposób niezamierzony, co jest należycie odnotowane, po zakończeniu umowy o pracę na czas określony, obejmującej okres krótszy niż rok, lub po okresie niezamierzonego bezrobocia przez pierwsze dwanaście miesięcy i zarejestrował się jako bezrobotny w odpowiednim urzędzie pracy. W takim przypadku status pracownika zostaje zachowany nie dłużej niż przez sześć miesięcy;
- d) podejmuje kształcenie zawodowe. O ile obywatel Unii nie jest bezrobotny, zachowanie statusu pracownika wymaga, aby kształcenie było związane z poprzednim zatrudnieniem.

4. W drodze odstępstwa od ust. 1 lit. d) i ust. 2 powyżej, jedynie współmałżonek, zarejestrowany partner, o którym mowa w art. 2 ust. 2 lit. b), i dzieci pozostające na utrzymaniu mają prawo pobytu jako członkowie rodziny obywatela Unii, który spełnia warunki określone w ust. 1 lit. c) powyżej. Artykuł 3 ust. 1 stosuje się do jego/jej bezpośrednich wstępnych oraz do tych [bezpośrednich wstępnych] jego/jej współmałżonka lub zarejestrowanego partnera, którym przyznane jest utrzymanie”.

Prawo rumuńskie

7 Artykuł 259 ust. 1 i 2 Codul Civil (kodeksu cywilnego) stanowi:

„1. Małżeństwo jest związkiem mężczyzny i kobiety swobodnie zawartym, zgodnie z warunkami określonymi w ustawie.

2. Mężczyzna i kobieta mają prawo do zawarcia małżeństwa w celu założenia rodziny”.

8 Artykuł 277 ust. 1, 2 i 4 tego kodeksu cywilnego ma następujące brzmienie:

„1. Zabronione jest zawieranie małżeństw przez osoby tej samej płci.

2. Małżeństwa pomiędzy osobami tej samej płci zawarte za granicą zarówno przez obywateli rumuńskich, jak i przez obywateli innych państw, nie podlegają uznaniu w Rumunii. [...]

4. Przepisy prawa w przedmiocie swobody przemieszczania się po terytorium Rumunii przez obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i Europejskiego Obszaru Gospodarczego stosują się”.

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

9 Relu Adrian Coman, będący obywatelem rumuńskim i amerykańskim oraz R. Hamilton, obywatel amerykański, poznali się w Nowym Jorku w czerwcu 2002 r. i wspólnie tam zamieszkiwali od maja 2005 r. do maja 2009 r. R.A. Coman przeprowadził się następnie do Brukseli, aby podjąć pracę w Parlamencie Europejskim jako asystent parlamentarny, podczas gdy R.C. Hamilton pozostał w Nowym Jorku. W dniu 5 listopada 2010 r. w Brukseli zawarli oni związek małżeński.

10 W marcu 2012 r. R.A. Coman zakończył pracę w Parlamencie, pozostając jednak w Brukseli, gdzie do stycznia 2013 r. pobierał zasiłek dla bezrobotnych.

11 W grudniu 2012 r. R.A. Coman i R.C. Hamilton zwrócili się do inspektoratu o informacje dotyczące procedury i warunków uzyskania przez R.C. Hamiltona, niebędącego obywatelem Unii, prawa legalnego pobytu w Rumunii przez okres powyżej trzech miesięcy w charakterze członka rodziny R.A. Comana.

12 W odpowiedzi inspektorat, w dniu 11 stycznia 2013 r., poinformował R.A. Comana i R.C. Hamiltona, że R.C. Hamiltonowi przysługuje jedynie prawo pobytu przez trzy miesiące, ponieważ zgodnie z kodeksem cywilnym w przypadku osób tej samej płci małżeństwo nie jest uznawane, a także że nie jest ponadto możliwe przedłużenie prawa pobytu czasowego R.C. Hamiltona w Rumunii w ramach łączenia rodzin.

13 W dniu 28 października 2013 r. Coman i in. wniesli przeciwko inspektoratowi do Judecătoria Sectorului 5 București (sądu pierwszej instancji dla rejonu 5 w Bukareszcie, Rumunia) skargę o stwierdzenie istnienia dyskryminacji ze względu na orientację seksualną w odniesieniu do wykonywania prawa do swobodnego przemieszczania się w Unii, o zobowiązanie inspektoratu do zaprzestania tej dyskryminacji i o zasądzenie zadośćuczynienia za doznaną przez nich krzywdę.

- 14 W ramach tego sporu skarżący podnieśli zarzut niekonstytucyjności art. 277 ust. 2 i 4 kodeksu cywilnego. Coman i in. uważają bowiem, że nieuznawanie małżeństw zawartych za granicą przez osoby tej samej płci za granicą dla celów wykonywania prawa pobytu stanowi naruszenie postanowień konstytucji rumuńskiej, które chronią prawo do życia intymnego, rodzinnego i prywatnego, jak również jej postanowień dotyczących zasady równości.
- 15 Postanowieniem z dnia 18 grudnia 2015 r. Judecătoria Sectorului 5 Bucureşti (sąd pierwszej instancji dla rejonu 5 w Bukareszcie) wystąpił do Curtea Constituţională (trybunału konstytucyjnego, Rumunia) z pytaniem prawnym w przedmiocie wspomnianego zarzutu.
- 16 Curtea Constituţională (trybunał konstytucyjny) stwierdził, że przedmiotowa sprawa dotyczy jedynie uznania małżeństwa legalnie zawartego za granicą pomiędzy obywatelem Unii a będącym obywatelem państwa trzeciego jego współmałżonkiem tej samej płci w kontekście prawa do życia rodzinnego i prawa do swobodnego przemieszczania się, rozpatrywanych w świetle zakazu dyskryminacji ze względu na orientację seksualną. W takim kontekście sąd ten powziął wątpliwości, w jaki sposób należy interpretować niektóre pojęcia zawarte w mających znaczenie dla sprawy przepisach dyrektywy 2004/38 w świetle karty praw podstawowych (zwanej dalej „kartą”) oraz niedawnego orzecznictwa Trybunału i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.
- 17 W tych okolicznościach Corte costituzionale (trybunał konstytucyjny) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:
- „1) Czy określenie »współmałżonek« zawarte w art. 2 pkt 2 lit. a) dyrektywy 2004/38 w związku z art. 7, 9, 21 i 45 karty obejmuje współmałżonka tej samej płci, pochodzącego z państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej, obywatela Unii Europejskiej, z którym obywatel zawarł legalne małżeństwo na podstawie przepisów prawa państwa członkowskiego innego niż przyjmujące państwo członkowskie?
- 2) W przypadku udzielenia odpowiedzi twierdzącej na pytanie pierwsze: czy art. 3 ust. 1 i art. 7 ust. [2] dyrektywy 2004/38 w związku z art. 7, 9, 21 i 45 karty wymagają, aby przyjmujące państwo członkowskie przyznało prawo pobytu na swoim terytorium lub na okres przekraczający trzy miesiące mającemu tę samą płć współmałżonkowi obywatela Unii?
- 3) W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na pytanie pierwsze, czy współmałżonek tej samej płci, pochodzący z państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej, obywatela Unii Europejskiej, z którym obywatel zawarł legalne małżeństwo na podstawie przepisów prawa państwa członkowskiego innego niż przyjmujące państwo członkowskie, może zostać zakwalifikowany jako »wszelki inny członek rodziny« na podstawie art. 3 ust. 2 lit. a) dyrektywy 2004/38 lub »partner, z którym obywatel Unii pozostaje w stałym, należycie poświadczonym związku« na podstawie art. 3 ust. 2 lit. b) dyrektywy 2004/38, co odpowiada obowiązkowi państwa przyjmującego ułatwienia wjazdu i pobytu tego współmałżonka, nawet jeżeli państwo przyjmujące nie uznaje małżeństw pomiędzy osobami tej samej płci ani nie przewiduje żadnej innej alternatywnej formy prawnego uznania, takiej jak związki zarejestrowane?
- 4) W przypadku udzielenia odpowiedzi twierdzącej na pytanie trzecie, czy art. 3 ust. 2 i art. 7 ust. 2 dyrektywy 2004/38 w związku z art. 7, 9, 21 i 45 karty wymagają, aby przyjmujące państwo członkowskie przyznało prawo pobytu na swoim terytorium lub na okres przekraczający 3 miesiące współmałżonkowi tej samej płci obywatela Unii Europejskiej?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

Uwagi wstępne

- 18 Należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału celem dyrektywy 2004/38 jest ułatwienie wykonywania podstawowego i indywidualnego prawa do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium innych państw członkowskich, które to prawo zostało przyznane obywatelom Unii bezpośrednio na podstawie art. 21 ust. 1 TFUE, oraz wzmocnienie wspomnianego prawa (wyroki: z dnia 12 marca 2014 r., O. i B., C-456/12, EU:C:2014:135, pkt 35; z dnia 18 grudnia 2014 r., McCarthy i in., C-202/13, EU:C:2014:2450, pkt 31; z dnia 14 listopada 2017 r., Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, pkt 31).
- 19 Zgodnie z art. 3 ust. 1 dyrektywy 2004/38 znajduje ona zastosowanie do wszystkich obywateli Unii, którzy przemieszczają się do innego państwa członkowskiego lub przebywają w innym państwie członkowskim niż państwo członkowskie, którego są obywatelami, oraz do członków ich rodziny, zdefiniowanych w art. 2 pkt 2 tej dyrektywy, którzy im towarzyszą lub do nich dołączają.
- 20 W tej kwestii, jak wielokrotnie orzekał Trybunał, z językowej, systemowej i celowościowej wykładni przepisów dyrektywy 2004/38 wynika, że reguluje ona jedynie warunki wjazdu i pobytu obywateli Unii na terytorium państw członkowskich innych niż państwo, którego obywatelstwo posiadają, oraz że nie daje ona podstaw do przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelom państw trzecich będących członkami rodziny obywatela Unii w państwie członkowskim, którego obywatelstwo ów obywatel Unii posiada (zob. podobnie wyroki: z dnia 12 marca 2014 r., O. i B., C-456/12, EU:C:2014:135, pkt 37; z dnia 10 maja 2017 r., Chavez-Vilchez i in., C-133/15, EU:C:2017:354, pkt 53; a także z dnia 14 listopada 2017 r., Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, pkt 33).
- 21 W niniejszej sprawie, jak wskazano w pkt 9–11 niniejszego wyroku, R.A. Coman, będący obywatelem rumuńskim i amerykańskim, oraz R.C. Hamilton, będący obywatelem amerykańskim, zwrócili się do inspektoratu o informacje dotyczące procedury i warunków uzyskania przez R.C. Hamiltona, w charakterze członka rodziny R.A. Comana, pochodnego prawa pobytu w Rumunii, to jest państwa członkowskiego, którego obywatelem jest R.A. Coman. Wynika stąd, że dyrektywa 2004/38, o której wykładnię wnosi sąd odsyłający, nie może stanowić podstawy przyznania R.C. Hamiltonowi pochodnego prawa pobytu.
- 22 Mimo to, jak wielokrotnie orzekał Trybunał, nawet jeśli sąd odsyłający formalnie ograniczył swe pytania do wykładni przepisów dyrektywy 2004/38, to okoliczność tego rodzaju nie stanowi przeszkody dla udzielenia mu przez Trybunał wszystkich elementów wykładni prawa Unii, które mogą być użyteczne dla rozstrzygnięcia zawisłej przed nim sprawy, bez względu na to, czy sąd ten zawarł owe kwestie w treści swych pytań (zob. podobnie wyroki: z dnia 10 maja 2017 r., Chavez-Vilchez i in., C-133/15, EU:C:2017:354, pkt 48; z dnia 14 listopada 2017 r., Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, pkt 28 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 23 W tej kwestii Trybunał uznał już w niektórych przypadkach, iż obywatelom państw trzecich będącym członkami rodziny obywatela Unii, którym na podstawie przepisów dyrektywy 2004/38 nie przysługuje pochodne prawo pobytu w państwie członkowskim, którego obywatelstwo ów obywatel Unii posiada, prawo takie może jednak zostać przyznane na podstawie art. 21 ust. 1 TFUE (wyrok z dnia 14 listopada 2017 r., Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, pkt 46).
- 24 W szczególności Trybunał orzekł, że w sytuacji gdy w związku z efektywnym pobytem obywatela Unii w państwie członkowskim innym niż to, którego przynależność państwową posiada, na podstawie dyrektywy 2004/38 i w poszanowaniu określonych w niej warunków, życie rodzinne rozwinęło lub umocniło się w tym państwie członkowskim, skuteczność (effet utile) praw, które dany obywatel Unii wywodzi z art. 21 ust. 1 TFUE, wymaga, by życie rodzinne, które ów obywatel prowadził w rzeczonym

państwie członkowskim, mogło toczyć się dalej po jego powrocie do państwa członkowskiego jego przynależności państwowej poprzez przyznanie pochodnego prawa pobytu zainteresowanemu członkowi rodziny będącemu obywatelem państwa trzeciego. W braku takiego pochodnego prawa pobytu ów obywatel Unii zostałby bowiem odwiedziony od opuszczenia państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada, w celu skorzystania z przysługującego mu na podstawie art. 21 ust. 1 TFUE prawa pobytu w innym państwie członkowskim z tego względu, że nie miałby pewności, czy w państwie członkowskim swego pochodzenia będzie mógł kontynuować życie rodzinne, rozwinięte lub umocnione w przyjmującym państwie członkowskim (zob. podobnie wyrok z dnia 12 marca 2014 r., O. i B., C-456/12, EU:C:2014:135, pkt 54 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 25 Co się tyczy warunków przyznania tego pochodnego prawa pobytu, Trybunał podkreślił, że nie mogą one być bardziej rygorystyczne niż warunki przewidziane w dyrektywie 2004/38 dla przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelowi państwa trzeciego będącemu członkiem rodziny obywatela Unii, który skorzystał z przysługującego mu prawa do swobodnego przemieszczania się, osiedlając się w państwie członkowskim innym niż to, którego przynależność państwową posiada. W sytuacji, o której mowa w punkcie poprzedzającym niniejszego wyroku, należy bowiem stosować tę dyrektywę w drodze analogii (zob. podobnie wyroki: z dnia 12 marca 2014 r., O. i B., C-456/12, EU:C:2014:135, pkt 50, 61; z dnia 10 maja 2017 r., Chavez-Vilchez i in., C-133/15, EU:C:2017:354, pkt 54, 55; a także z dnia 14 listopada 2017 r., Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, pkt 61).
- 26 W niniejszej sprawie pytania przedłożone przez sąd odsyłający opierają się na założeniu, że R.A. Coman w trakcie efektywnego pobytu w Belgii na podstawie art. 7 ust. 1 dyrektywy 2004/38 rozwinął lub umocnił przy tej sposobności życie rodzinne z R.C. Hamiltonem.
- 27 W świetle tych właśnie względów należy odpowiedzieć na pytania przedłożone przez sąd odsyłający.

W przedmiocie pytania pierwszego

- 28 Poprzez pytanie pierwsze sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy w sytuacji gdy obywatel Unii skorzystał ze swobody przemieszczania się, udając się do państwa członkowskiego innego niż to, którego obywatelstwo posiada, i efektywnie w nim przebywając, zgodnie z warunkami przewidzianymi w art. 7 ust. 1 dyrektywy 2004/38, oraz rozwinął lub umocnił przy tej sposobności życie rodzinne z obywatelem państwa trzeciego tej samej płci, z którym związał się poprzez małżeństwo legalnie zawarte w przyjmującym państwie członkowskim, art. 21 ust. 1 TFUE należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie temu, by właściwe organy państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada obywatel Unii, odmówiły prawa pobytu rzeczonemu obywatelowi państwa trzeciego z tego powodu, że prawo tego państwa członkowskiego nie przewiduje małżeństwa osób tej samej płci.
- 29 Należy przypomnieć, że jako obywatel rumuński R.A. Coman posiada na mocy art. 20 ust. 1 TFUE status obywatela Unii.
- 30 Trybunał wielokrotnie wskazywał, że status obywatela Unii jest podstawowym statusem obywateli państw członkowskich (wyroki: z dnia 20 września 2001 r., Grzelczyk, C-184/99, EU:C:2001:458, pkt 31; z dnia 8 marca 2011 r., Ruiz Zambrano, C-34/09, EU:C:2011:124, pkt 41; z dnia 2 czerwca 2016 r., Bogendorff von Wolffersdorff, C-438/14, EU:C:2016:401, pkt 29).
- 31 Jak wynika z orzecznictwa Trybunału, obywatel państwa członkowskiego, który – jak w sprawie w postępowaniu głównym – jako obywatel Unii skorzystał ze swobody przemieszczania się i pobytu w państwie członkowskim innym niż państwo członkowskie pochodzenia, może powoływać się na związane z tym statusem prawa, w szczególności prawa przewidziane w art. 21 ust. 1 TFUE, w stosownym przypadku również wobec swego państwa członkowskiego pochodzenia (zob. podobnie

wyroki: z dnia 23 października 2007 r., Morgan i Bucher, C-11/06 i C-12/06, EU:C:2007:626, pkt 22; z dnia 18 lipca 2013 r., Prinz i Seeberger, C-523/11 i C-585/11, EU:C:2013:524, pkt 23; a także z dnia 14 listopada 2017 r., Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, pkt 51).

- 32 Jednym z praw, które wspomniany przepis przyznaje obywatelom państw członkowskich, jest prawo do prowadzenia przez nich życia rodzinnego zarówno w przyjmującym państwie członkowskim, jak i w państwie członkowskim, którego przynależność państwową posiadają, ciesząc się w nim obecnością u swego boku członków rodziny (zob. podobnie wyroki: z dnia 7 lipca 1992 r., Singh, C-370/90, EU:C:1992:296, pkt 21, 23; jak również z dnia 14 listopada 2017 r., Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, pkt 52 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 33 Jeżeli chodzi o kwestię, czy do „członków rodziny”, o których mowa w punkcie poprzedzającym, zalicza się również obywatel państwa trzeciego, tej samej płci co obywatel Unii, którego małżeństwo z tym obywatelem Unii zostało zawarte w jednym z państw członkowskich zgodnie z prawem tego państwa, należy na wstępie przypomnieć, że dyrektywa 2004/38, która w drodze analogii ma zastosowanie – jak wynika z pkt 25 niniejszego wyroku – w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu głównym, wymienia konkretnie „współmałżonka” jako „członka rodziny” w rozumieniu jej art. 2 pkt 2 lit. a).
- 34 Wymienione w tym przepisie pojęcie „współmałżonka” oznacza osobę związaną z inną osobą związkiem małżeńskim (zob. podobnie wyrok z dnia 25 lipca 2008 r., Metock i in., C-127/08, EU:C:2008:449, pkt 98, 99).
- 35 Co się tyczy kwestii, czy pojęcie to obejmuje obywatela państwa trzeciego, tej samej płci co obywatel Unii, którego małżeństwo z tym obywatelem Unii zostało zawarte w jednym z państw członkowskich zgodnie z prawem tego państwa, należy przede wszystkim podkreślić, że pojęcie „współmałżonka” w rozumieniu dyrektywy 2004/38 jest neutralne pod względem płci i może obejmować małżonka danego obywatela Unii posiadającego tę samą płeć.
- 36 Następnie należy zauważyć, że podczas gdy do celów zakwalifikowania jako „członka rodziny” partnera, z którym obywatel Unii zawarł zarejestrowany związek partnerski na podstawie ustawodawstwa państwa członkowskiego, art. 2 pkt 2 lit. b) dyrektywy 2004/38 odsyła do warunków ustanowionych w odpowiednim ustawodawstwie państwa członkowskiego, do którego obywatel ten zamierza się udać, lub w którym zamierza przebywać, mający w drodze analogii zastosowanie w niniejszej sprawie art. 2 pkt 2 lit. a) tej dyrektywy nie zawiera natomiast takiego odesłania w odniesieniu do pojęcia „współmałżonka” w rozumieniu rzeczony dyrektywy. Wynika stąd, że państwo członkowskie nie może powoływać się na swoje prawo krajowe, by sprzeciwić się uznaniu na swoim terytorium – wyłącznie do celów przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelowi państwa trzeciego – małżeństwa zawartego przez niego z obywatelem Unii tej samej płci w innym państwie członkowskim zgodnie z prawem tego ostatniego państwa.
- 37 Oczywiście kwestie stanu cywilnego i wiążące się z nim normy dotyczące małżeństwa, są materią należącą do kompetencji państw członkowskich i prawo Unii tej kompetencji nie narusza (zob. podobnie wyroki: z dnia 2 października 2003 r., Garcia Avello, C-148/02, EU:C:2003:539, pkt 25; z dnia 1 kwietnia 2008 r., Maruko, C-267/06, EU:C:2008:179, pkt 59; a także z dnia 14 października 2008 r., Grunkin i Paul, C-353/06, EU:C:2008:559, pkt 16). Państwa członkowskie mają zatem swobodę w zakresie wprowadzenia małżeństwa dla osób tej samej płci (wyrok z dnia 24 listopada 2016 r., Parris, C-443/15, EU:C:2016:897, pkt 59).
- 38 Jednak z utrwalonego orzecznictwa wynika, że państwa członkowskie powinny wykonywać tę kompetencję zgodnie z prawem Unii, a w szczególności zgodnie z postanowieniami traktatu dotyczącymi swobody przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich przyznanej każdemu obywatelowi Unii (zob. podobnie wyroki: z dnia 2 października 2003 r., Garcia

Avello, C-148/02, EU:C:2003:539, pkt 25; z dnia 14 października 2008 r., Grunkin i Paul, C-353/06, EU:C:2008:559, pkt 16; a także z dnia 2 czerwca 2016 r., Bogendorff von Wolffersdorff, C-438/14, EU:C:2016:401, pkt 32).

- 39 Pozostawienie państwom członkowskim możliwości udzielenia lub odmowy udzielenia zgody na wjazd i pobyt na ich terytorium obywatela państwa trzeciego, którego małżeństwo z obywatelem Unii tej samej płci zostało zawarte w jednym z państw członkowskich zgodnie z prawem tego państwa, w zależności od tego, czy przepisy prawa krajowego przewidują małżeństwo osób tej samej płci, miałyby ten skutek, że swoboda przemieszczenia się obywateli Unii, którzy skorzystali już z tej swobody, różniłaby się w poszczególnych państwach członkowskich w zależności od takich przepisów prawa krajowego (zob. analogicznie wyrok z dnia 25 lipca 2008 r., Metock i in., C-127/08, EU:C:2008:449, pkt 67). Taka sytuacja byłaby niezgodna z orzecznictwem Trybunału, przypomnianym przez rzecznika generalnego w pkt 73 opinii, zgodnie z którym to orzecznictwem przepisy dyrektywy 2004/38 mające – ze względu na jej kontekst i cele – zastosowanie w drodze analogii w niniejszej sprawie, nie mogą być interpretowane w sposób zawężający, a w każdym razie nie mogą zostać pozbawione swej skuteczności (*effet utile*) (wyroki: z dnia 25 lipca 2008 r., Metock i in., C-127/08, EU:C:2008:449, pkt 84; a także z dnia 18 grudnia 2014 r., McCarthy i in., C-202/13, EU:C:2014:2450, pkt 32).
- 40 Wynika stąd, że odmowa ze strony organów państwa członkowskiego uznania – wyłącznie do celów przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelowi państwa trzeciego – małżeństwa zawartego przez niego z obywatelem Unii tej samej płci podczas ich efektywnego pobytu w innym państwie członkowskim, zgodnie z prawem tego ostatniego państwa, może stanowić przeszkodę w wykonywaniu prawa tego obywatela Unii do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich, ustanowionego w art. 21 ust. 1 TFUE. Konsekwencją takiej odmowy będzie bowiem pozbawienie rzeczonoego obywatela Unii możliwości powrotu do państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada, wraz ze swym małżonkiem.
- 41 Mimo to należy zauważyć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem ograniczenie swobodnego przemieszczania się osób, które – jak w sprawie w postępowaniu głównym – jest niezwiązane z przynależnością państwową zainteresowanych osób, może być uzasadnione, jeżeli opiera się na obiektywnych względach interesu ogólnego oraz jest proporcjonalne do uzasadnionego celu realizowanego przez prawo krajowe (zob. podobnie wyroki: z dnia 14 października 2008 r., Grunkin i Paul, C-353/06, EU:C:2008:559, pkt 29; z dnia 26 lutego 2015 r., Martens, C-359/13, EU:C:2015:118, pkt 34; a także z dnia 2 czerwca 2016 r., Bogendorff von Wolffersdorff, C-438/14, EU:C:2016:401, pkt 48). Z orzecznictwa Trybunału wynika, że środek jest proporcjonalny, gdy pozostając zdatnym do osiągnięcia zamierzonego celu, nie wykracza poza to, co jest konieczne do jego osiągnięcia (wyrok z dnia 26 lutego 2015 r., Martens, C-359/13, EU:C:2015:118, pkt 34 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 42 Jeżeli chodzi o względy interesu ogólnego, należy stwierdzić, że kilka rządów, które przedłożyły uwagi Trybunałowi, podkreśliło w tej kwestii fundamentalny charakter instytucji małżeństwa oraz wolę niektórych państw członkowskich, by zachować koncepcję tej instytucji jako związku mężczyzny i kobiety, chronionego w pewnych państwach członkowskich normami rangi konstytucyjnej. I tak rząd łotewski wskazał na rozprawie, że jeżeli założyć, iż odmowa w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu głównym uznania małżeństw osób tej samej płci stanowi ograniczenie art. 21 TFUE, to ograniczenie takie jest uzasadnione względami związanymi z porządkiem publicznym i tożsamością narodową, o której mowa w art. 4 ust. 2 TUE.
- 43 W tym względzie należy przypomnieć, że zgodnie z art. 4 ust. 2 TUE Unia szanuje tożsamość narodową państw członkowskich, nierozzerwalnie związaną z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi (zob. również, podobnie, wyrok z dnia 2 czerwca 2016 r., Bogendorff von Wolffersdorff, C-438/14, EU:C:2016:401, pkt 73 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 44 Trybunał wielokrotnie zresztą przypominał, że pojęcie „porządku publicznego” jako uzasadnienie odstępstwa od podstawowej swobody powinno być interpretowane w sposób wąski, aby jego zasięg nie był określany jednostronnie przez każde państwo członkowskie bez kontroli ze strony instytucji Unii. Wynika stąd, że porządek publiczny może być jedynie przywołany w przypadku realnego i wystarczająco poważnego zagrożenia dla jednego z podstawowych interesów społeczeństwa (zob. podobnie wyroki: z dnia 2 czerwca 2016 r., *Bogendorff von Wolffersdorff*, C-438/14, EU:C:2016:401, pkt 67); a także z dnia 13 lipca 2017 r., *E*, C-193/16, EU:C:2017:542, pkt 18 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 45 W tej kwestii należy stwierdzić, że obowiązek uznania przez państwo członkowskie małżeństwa osób tej samej płci, zawartego w jednym z państw członkowskich zgodnie z prawem tego państwa, wyłącznie do celów przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelowi państwa trzeciego, nie ma wpływu na instytucję małżeństwa w tym pierwszym państwie członkowskim, zdefiniowaną przez prawo krajowe i należącą – jak przypomniano w pkt 37 niniejszego wyroku – do kompetencji państw członkowskich. Nie oznacza on, by państwo członkowskie było zobowiązane do wprowadzenia w swoim prawie krajowym instytucji małżeństwa osób tej samej płci. Sprowadza się on do obowiązku uznania takich małżeństw, zawartych w innym państwie członkowskim i zgodnie z prawem tego państwa, wyłącznie do celów wykonywania praw, które osoby te wywodzą z prawa Unii.
- 46 Tak więc tego rodzaju obowiązek uznania wyłącznie do celów przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelowi państwa trzeciego nie narusza tożsamości narodowej ani nie zagraża porządkowi publicznemu danego państwa członkowskiego.
- 47 Należy dodać, że środek krajowy, który może utrudniać korzystanie ze swobody przemieszczania się osób, tylko wtedy może być uzasadniony, gdy jest zgodny z prawami podstawowymi, nad których przestrzeganiem czuwa Trybunał (zob. analogicznie wyrok z dnia 13 września 2016 r., *Rendón Marín*, C-165/14, EU:C:2016:675, pkt 66).
- 48 Jeżeli chodzi o pojęcie „współmałżonka”, zawarte w art. 2 pkt 2 lit. a) dyrektywy 2004/38, podstawowe znaczenie ma prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, gwarantowane w art. 7 karty.
- 49 W tej kwestii należy zauważyć, że – jak wynika z wyjaśnień dotyczących karty praw podstawowych (Dz.U. 2007, C 303, s. 17), zgodnie z art. 52 ust. 3 karty prawa gwarantowane w jej art. 7 mają takie same znaczenie i zakres, jak prawa gwarantowane w art. 8 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r.
- 50 Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że relacja utrzymywana przez parę homoseksualną może mieścić się w zakresie pojęcia „życia prywatnego”, jak również pojęcia „życia rodzinnego”, tak samo jak relacja pary odmiennej płci znajdującej się w takiej samej sytuacji (wyroki ETPC: z dnia 7 listopada 2013 r. w sprawie *Vallianatos i in. przeciwko Grecji*, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109, § 73; a także z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie *Orlandi i in. przeciwko Włochom*, CE:ECHR:2017:1214JUD002643112, § 143).
- 51 W świetle ogółu powyższych rozważań na pytanie pierwsze należy udzielić następującej odpowiedzi: w sytuacji gdy obywatel Unii skorzystał ze swobody przemieszczania się, udając się do państwa członkowskiego innego niż to, którego przynależność państwową posiada, i efektywnie w nim przebywając, zgodnie z warunkami przewidzianymi w art. 7 ust. 1 dyrektywy 2004/38, oraz rozwinął lub umocnił przy tej sposobności życie rodzinne z obywatelem państwa trzeciego tej samej płci, z którym związał się poprzez małżeństwo legalnie zawarte w przyjmującym państwie członkowskim, art. 21 ust. 1 TFUE należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie temu, by właściwe organy państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada obywatel Unii, odmówiły prawa pobytu rzeczonemu obywatelowi państwa trzeciego z tego powodu, że prawo tego państwa członkowskiego nie przewiduje małżeństwa osób tej samej płci.

W przedmiocie pytania drugiego

- 52 Poprzez pytanie drugie sąd odsyłający zmierza w istocie do ustalenia, na wypadek uzyskania odpowiedzi twierdzącej na pytanie pierwsze, czy art. 21 ust. 1 TFUE należy interpretować w ten sposób, że w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu głównym będącemu tej samej płci co obywatel Unii obywatelowi państwa trzeciego, którego małżeństwo z tym obywatelem Unii zostało zawarte w jednym z państw członkowskich zgodnie z prawem tego państwa, przysługuje prawo pobytu przez okres przekraczający trzy miesiące na terytorium państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada obywatel Unii.
- 53 Jak przypomniano w pkt 23 i 24 niniejszego wyroku, w sytuacji gdy w związku z efektywnym pobytem obywatela Unii w państwie członkowskim innym niż to, którego przynależność państwową posiada, na podstawie dyrektywy 2004/38 i w poszanowaniu określonych w niej warunków, życie rodzinne rozwinęło lub umocniło się w tym państwie członkowskim, skuteczność (effet utile) praw, które dany obywatel Unii wywodzi z art. 21 ust. 1 TFUE, wymaga, by życie rodzinne, które ów obywatel prowadził w tym państwie członkowskim, mogło toczyć się dalej po jego powrocie do państwa członkowskiego jego przynależności państwowej poprzez przyznanie pochodnego prawa pobytu zainteresowanemu członkowi rodziny będącemu obywatelem państwa trzeciego.
- 54 Co się tyczy warunków przyznania takiego pochodnego prawa pobytu, Trybunał podkreślił, jak wskazano w pkt 25 niniejszego wyroku, że nie mogą one być bardziej rygorystyczne niż warunki przewidziane w dyrektywie 2004/38 dla przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelowi państwa trzeciego będącemu członkiem rodziny obywatela Unii, który skorzystał z przysługującego mu prawa do swobodnego przemieszczania się, osiedlając się w państwie członkowskim innym niż to, którego przynależność państwową posiada.
- 55 W tej kwestii należy zauważyć, że jak wynika z art. 7 ust. 2 dyrektywy 2004/38, prawo pobytu przewidziane w jego ust. 1 rozciąga się na członków rodziny, którzy nie są obywatelami jednego z państw członkowskich, towarzyszących lub dołączających do obywatela Unii w przyjmującym państwie członkowskim, o ile ten obywatel Unii spełnia warunki określone w ust. 1 lit. a), b) lub c).
- 56 W świetle powyższych rozważań na pytanie drugie należy udzielić następującej odpowiedzi: art. 21 ust. 1 TFUE należy interpretować w ten sposób, że w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu głównym obywatelowi państwa trzeciego, tej samej płci co obywatel Unii, którego małżeństwo z tym obywatelem Unii zostało zawarte w jednym z państw członkowskich zgodnie z prawem tego państwa, przysługuje prawo pobytu przez okres przekraczający trzy miesiące na terytorium państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada obywatel Unii. To pochodne prawo pobytu nie może być obwarowane warunkami bardziej rygorystycznymi niż przewidziane w art. 7 dyrektywy 2004/38.

W przedmiocie pytań trzeciego i czwartego

- 57 W świetle odpowiedzi udzielonej na pytania pierwsze i drugie nie ma potrzeby udzielania odpowiedzi na pytania trzecie i czwarte.

W przedmiocie kosztów

- 58 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

- 1) W sytuacji gdy obywatel Unii skorzystał ze swobody przemieszczania się, udając się do państwa członkowskiego innego niż to, którego przynależność państwową posiada, i efektywnie w nim przebywając, zgodnie z warunkami przewidzianymi w art. 7 ust. 1 dyrektywy 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniającej rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylającej dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG, oraz rozwinął lub umocnił przy tej sposobności życie rodzinne z obywatelem państwa trzeciego tej samej płci, z którym związał się poprzez małżeństwo legalnie zawarte w przyjmującym państwie członkowskim, art. 21 ust. 1 TFUE należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie temu, by właściwe organy państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada obywatel Unii, odmówiły prawa pobytu rzeczonemu obywatelowi państwa trzeciego z tego powodu, że prawo tego państwa członkowskiego nie przewiduje małżeństwa osób tej samej płci.
- 2) Artykuł 21 ust. 1 TFUE należy interpretować w ten sposób, że w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu głównym będącemu tej samej płci co obywatel Unii obywatelowi państwa trzeciego, którego małżeństwo z tym obywatelem Unii zostało zawarte w jednym z państw członkowskich zgodnie z prawem tego państwa, przysługuje prawo pobytu przez okres przekraczający trzy miesiące na terytorium państwa członkowskiego, którego przynależność państwową posiada obywatel Unii. To pochodne prawo pobytu nie może być obwarowane warunkami bardziej rygorystycznymi niż przewidziane w art. 7 dyrektywy 2004/38.

Podpisy